

**YANGI O'ZBEKISTONDA YOSH XODIMLARGA JANGOVAR
TAYYORGARLIK YO'NALISHIDA TALIM BERISHNING O'RNI****Djumaboev Jaloliddin Zayniddinovich**

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Jangovar tayyorgarlik sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik
Tel: +99899 001 11 09*

Annotasiya: Mazkur maqolada yangi O'zbekistonda yosh xodimlarga jangovar tayyorgarlik yo'nalishida talim berishning o'rne, ularni tayyorlashda fanlarda keltiriladigan ilmlarni kompleks holda o'rganish jangovar tayyorgarlik yo'nalishiga oid ilmlarni yaxlit tasavvur etish imkoniyatini yaratishining ayrim jihatlariga ilmiy asoslangan ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, ta'lim, umumharbiy nizomlar, saf tayyorgarligi, harbiy topografiya, jangovar tayyorgarlik, metod, natija.

Аннотация: В статье представлены научно обоснованные сведения о некоторых аспектах роли обучения молодых кадров в боевой подготовке в новом Узбекистане, комплексном изучении наук, представленных в дисциплинах в их обучении, а также умении создавать целостное представление о науке, связанные с боевой подготовкой.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, образование, общевоинские уставы, линейная подготовка, военная топография, боевая подготовка, метод, результат.

Abstract: This article provides scientifically based information on the role of training young personnel in combat training in the new Uzbekistan, some aspects of how the integrated study of the sciences presented in the disciplines in their training creates the opportunity to have a holistic view of the sciences related to combat training.

Keywords: New Uzbekistan, education, general military regulations, line training, military topography, combat training, method, result.

Bugungi globallashuv va keskin raqobat davrida, dunyoning turli burchaklarida, jumladan, mintaqamizda yuz berayotgan qurolli mojarolar va qarama-qarshiliklar, yangi tahdid va xatarlar oldimizga kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb vazifalarni qo'yimoqda. Aynan shunday sharoitda mamlakatimiz yoshlarini vatanparvarlik, shu jumladan, harbiy-vatanparvarlik, yuksak ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ongiga tinchlik va totuvlikni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash zarurligini chuqur singdirish, yoshlar tarbiyasiga mas'ul vazirlik va idoralarning kuch va imkoniyatlarini bir g'oya, bir maqsad asosida birlashtirish talab etilmoqda. O'zbekiston mustaqillikka erishgach turli sohalarida islohotlar amalga oshirila boshladi. Buning natijasida O'zbekiston Respublikasi barcha sohalar bo'yicha misli ko'rilmagan taraqqiyot bosqichiga kirdi. Jamiyatda barqarorlik, tinchlik va osoyishtalikni qaror toptirish, inson xuquq va erkinliklariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yanada rivojlantirish, aholi

farovonligini yuksaltirish, huquqiy demokratik davlat qurish bo'yicha amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlardan ko'zlangan maqsadlarga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Oliy ta'limning normativ-huquqiy asoslari va qonunchilik normalari asosida tinglovchilarni konstitutsiyaviy tuzum, huquq-tartibot va jamoat xavfsizligini saqlash hamda fuqarolarning huquqlari, erkinliklari, qonuniy manfaatlarini vijdonan himoya qilishga qodir bo'lgan yuksak madaniyatli, ijtimoiy faol, halol, intizomli xodimlarni tarbiyalash, yuksak darajadagi vatanparvarlik, mustaqillik g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularda rahbarlik (yetakchilik) xislatlarini shakllantirish, kundalik xizmat faoliyatida mohirona boshqaruvini ta'minlash, ichki ishlar organlar xodimlarini umumiy huquqlarini, majburiyatlarini va ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, ichki tartib qoidalarini, qorovul va patrullik xizmatlarini o'tash tartibini, intizomning mohiyatini va unga rioya qilish bo'yicha majburiyatlarini, rag'batlantirish va intizomiy ta'zirlarning ko'rinishlarini, rahbarlar tomonidan ularni qo'llash bo'yicha huquqlari, shuningdek qurolsiz bajariladigan saf amallari va harakatlari, harbiycha salom berish tartibi, harbiy xizmatchilarning safga turishdan oldingi va safdagi majburiyatlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

“O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari” fani Qurolli Kuchlar harbiy xizmatchilarining umumiy huquqlari, majburiyatlari, ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, brigada mansabdor shaxslarining asosiy majburiyatlari, ichki tartib qoidalarini, harbiy intizomning mohiyati, harbiy xizmatchilarning unga rioya qilish bo'yicha majburiyatlari, rag'batlantirish va intizomiy ta'zirlarning ko'rinishlari, komandirlarning (boshliqlarning) ularni qo'llash bo'yicha huquqlari, taklif, ariza va shikoyatlar berish, ularni ko'rib chiqish tartiblari, garnizon va qorovullik xizmatlarini tashkil qilish va o'tash, ushbu xizmatni o'tayotgan garnizon mansabdor shaxslari va harbiy xizmatchilarning huquq va majburiyatlari, qo'shinlar ishtirokida garnizon tadbirlarini o'tkazish tartiblarini o'z ichiga oladi. Fanning asosiy vazifasi O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Umumharbiy nizomlarining komponentlari hisoblangan “Ichki xizmat nizomi”, “Intizom nizomi”, “Garnizon va qorovullik xizmatlari nizomi”dagi mavjud ilm hamda tartibotlarni tinglovchilarga yetkazish orqali ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi.

“Saf tayyorgarligi” fani qurol bilan va qurolsiz bajariladigan amal va harakatlar ijrosi, piyoda va mashinalarda saf tortish tartibi, harbiycha salom berish tartibi, harbiy qism Jangovar Bayrog'ining safdagi holati, uni olib chiqish va eltib qo'yish tartibi, harbiy xizmatchilarning safga turishidan oldingi va safdagi majburiyatlari hamda ularning saf tayyorgarligiga oid talablarni belgilab beruvchi asosiy manba hisoblangan “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Saf nizomi”da mavjud ilm hamda tartibotlarni o'z ichiga oladi. “Saf tayyorgarligi” fanining asosiy vazifasi tinglovchilarning fan bilan bog'liq bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi. “Saf tayyorgarligi” fani qurol bilan va qurolsiz bajariladigan amal va harakatlar ijrosi, piyoda va mashinalarda saf tortish tartibi, harbiycha salom berish tartibi, harbiy qism Jangovar Bayrog'ining safdagi holati, uni olib chiqish va eltib qo'yish tartibi, harbiy xizmatchilarning safga turishidan

oldingi va safdagi majburiyatlari hamda ularning saf tayyorgarligiga oid talablarni belgilab beruvchi asosiy manba hisoblangan “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Saf nizomi”da mavjud ilm hamda tartibotlarni o‘z ichiga oladi. “Saf tayyorgarligi” fanining asosiy vazifasi tinglovchilarning fan bilan bog‘liq bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi.

Ta‘lim oluvchilar Umumharbiy nizom, saf elementlari, harbiy topografiya bo‘yicha bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarga o‘quv xonalaridagi mashg‘ulotlar, saf maydonidagi o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil tayyorgarlik soatlari va ta‘limning boshqa predmetlari bo‘yicha mashg‘ulotlardagi ish jarayonida ega bo‘ladilar hamda ularni takomillashtirib boradilar. O‘quv xonalaridagi mashg‘ulotlarda, odatda, Umumharbiy nizomga doir nazariy ilmlar, saf va uning boshqarilishidagi mavjud tushunchalar, harbiy topografiyaning asosiy tarkibiy qismlari, xususan, xarita bilan hamda xaritasiz orientir olish, xarita bilan ishlash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar o‘rganiladi. Saf tayyorgarligi bilan bog‘liq amallar saf maydonida o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlar orqali amalga oshiriladi. Keyinchalik ta‘lim oluvchilar ushbu fanlarga oid bilim, mahorat va ko‘nikmalarini mustaqil tayyorgarlik soatlarida takomillashtirib boradilar. Fanlar bilan bog‘liq ma‘ruza mashg‘ulotlarida o‘qituvchi tomonidan ilm hamda tartibotlar yuzasida keng qamrovli ma‘lumotlar yetkazib boriladi. Seminar mashg‘ulotlarida esa ma‘ruza mashg‘ulotida yetkazilgan ilmlar tinglovchining ongida mustahkamlanadi. Amaliy mashg‘ulot mobaynida o‘qituvchi tomonidan bo‘linmalarni boshqarish ko‘nikmalari takomillashtiriladi, tinglovchilar tomonidan belgilangan vazifalarni yakka tartibda va guruh tarkibida bajarilish sifati hamda ularning ko‘nikmalari rivojlantiriladi va avtomatizm darajasiga yetkaziladi. Mustaqil tayyorgarlik soatlarida tinglovchilar, odatda, Umumharbiy nizomlar hamda harbiy topografiya fanlarida o‘qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajarish hamda ma‘ruza, seminar va amaliy mashg‘ulotlarda olingan yangi bilimlarni takrorlash orqali o‘zlarining bilimva ko‘nikmalarini rivojlantirishlar mumkin. Shuningdek, “Saf tayyorgarligi” fanidan o‘z xatti-harakatlarini yanada takomillashtirishlar uchun mustaqil tayyorgarlik soatlari saf maydonida ham tashkillashtiriladi. “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari”, “Saf tayyorgarligi”, “Harbiy topografiya” fanlari o‘zaro chambarchas bog‘liqligini inobatga olgan holda shuni ta‘kidlab o‘tish joizki, fanlarda keltiriladigan ilmlarni kompleks holda o‘rganish jangovar tayyorgarlik yo‘nalishiga oid ilmlarni yaxlit tasavvur etish imkoniyatini yaratadi. “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari”, “Saf tayyorgarligi”, “Harbiy topografiya” fanlari ichki ishlar organlari shaxsiy tarkibini o‘qitish va tarbiyalashga oid quyidagi umumiy prinsiplar asosida o‘tkaziladi: ilmiylik; ta‘lim oluvchilarning ongliligi va faolligi; muntazamlilik va izchillik; ko‘rgazmalilik, tushunarliklik; bilim, o‘quv va ko‘nikmalarning mustahkamligi; jamoaviylik va yakka tartibda yondashish.

Ta‘limdagi ilmiylik ta‘lim oluvchilarga beriladigan bilimlarning aniqligini, fan qonuniyatlarining ob‘ektivlik xarakterini, fanning zamonaviy ma‘lumotlariga mos bo‘lishini hamda bildiradi. Shunga erishish lozimki, tinglovchilar nafaqat berilayotgan nazariy bilimni o‘rganishlari, balki ushbu bilimlardan xizmat faoliyatida mohirona qo‘llay olish ularning

eng birinchi burchi ekanligini aniq tushunib olishlari kerak. Bunda ta'lim va tarbiya chambarchas bog'liq holda, kompleks tarzda olib borilishi lozim.

Ta'lim oluvchilarning ongliligi va faolligi ularning o'rganilayotgan materialni anglangan holda o'zlashtirishlari hamda mashg'ulotga ijodiy yondashib, faol bo'lishlarida namoyon bo'ladi. "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari", "Saf tayyorgarligi", "Harbiy topografiya" fanlari tinglovchilar o'z oldida turgan vazifalarni tushunadigan, ularni o'z vaqtida bajarishga intiladigan, mashg'ulotlarda faol harakat qiladigan, tashabbus ko'rsatadigan, o'quv materialini har tomonlama o'ylab ko'radigan, ta'lim jarayonida oladigan bilim, o'quv va ko'nikmalarni o'zlashtirib olish zarurligini tushunadigan, o'zlashtirgan bilim, o'quv va ko'nikmalarini ijodiy qo'llaydigan, o'z harakatlarining natijalarini tanqidiy tahlil qiladigan etib tashkil qilinishi va o'tkazilishi zarur.

Ta'limdagi muntazamlik va izchillik ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlar butun o'quv kursi mobaynida bir tekis o'tkazilishi, o'rganilayotgan material esa muayyan ketma-ketlikda tizimli bayon etilishida namoyon bo'ladi. "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari", "Saf tayyorgarligi", "Harbiy topografiya" fanlariga oid mashg'ulotlarni rejalashtirishda fanlarda taalluqli bo'lgan qonuniyatlar va qoidalarni o'rganish ularni amalda bajarish bilan, yangi materiallar o'tilgan mavzular bilan chambarchas bog'lanishi bog'lanishi lozim. O'qituvchi fanlar bilan bog'liq mashg'ulotlarni tashkillashtirishda materiallarni bayon etishning eng to'g'ri ketma-ketligini belgilay olishi lozim.

Ta'limdagi ko'rgazmalilik o'quv materialini tushunishni osonlashtiradi va uning yaxshiroq o'zlashtirilishiga imkon beradi. Eng yaxshi ko'rgazmali vosita Institut hududining nizom talablariga asosan jihozlanganligi, o'qituvchi tomonidan saf amallarining shaxsan amaliy ko'rsatilishi, kompas, topografik xaritalarning o'rganiluvchi namunolari (ya'ni, tabiiy ko'rgazmalilik)dir. Biroq ba'zan ularning maketlari, plakatlari, chizmalar va boshqa grafik hujjatlar, shuningdek, multimedia taqdimotlaridan ham foydalanish zarur bo'ladi. Ular yordamida fanlar bilan bog'liq ilmlarni yaxshiroq yetkazish mumkin.

Ta'limdagi tushunarlik o'rganilayotgan savollar hajmi va mazmuni ta'lim oluvchilarning ushbu toifasi o'zlashtira oladigan bo'lishini talab etadi. Ta'lim olish jarayonida tushunarlik prinsipi ma'lumdan noma'lumga, soddadan murakkabga, osondan qiyinga o'tishni talab qiladi. Materialni bayon etish chuqurligini aniqlashda uni o'zlashtirish uchun ajratiladigan vaqtdan hamda o'rganilgan materialni mustahkamlash imkoniyatidan kelib chiqish zarur. Mashg'ulotlarda amaliy harakatlarga qaraganda ortiqcha nazariy tushuntirishlarning ko'pligi, ta'lim oluvchilar uchun tushunarsiz formula va terminlarning ishlatilishi mashg'ulotlarga qiziqishni, ta'lim oluvchilarning faolligini va umuman mashg'ulotlar sifatini pasaytiradi. *Bilim, o'quv va ko'nikmalarning mustahkamligi* ilgari o'rganilgan material (usul, harakat) mustahkam o'zlashtirilishi va uzoq vaqt yodda qolishi, muntazam takrorlab turilishini, egallangan bilimlar esa takomillashtirib borilishi hamda yangi, murakkabroq sharoitlarda qo'llanishini nazarda tutadi. O'rganilgan materialning xotirada saqlanishi ko'p jihatdan ta'lim oluvchilar ushbu bilimlarning amaliy ahamiyatini

tushunishiga bog‘liq. Bilim, o‘quv va ko‘nikmalarning mustahkamligi prinsipi amalga oshirishda ta‘lim oluvchilarning mustaqil ishlashi, ijodi va qiziquvchanligini har tomonlama rag‘batlantirish katta ahamiyatga ega.

Ta‘limdagi jamoaviylik va yakka tartibda yondashish ta‘lim davomida barcha xodimlarning muvaffaqiyatli ishlashlari uchun qulay sharoit yaratish va ayni vaqtda ularning har biriga individual yondashishdan iborat. Jamoaviylik harakatlarda uyg‘unlik, bir-birini almashtira olish, muvofiqlik va aniqlikni ta‘minlaydi. Jipslashgan jamoada uning har bir a‘zosi boshqalarining tajribasidan foydalangan holda o‘z bilim va ko‘nikmalarini rivojlantiradi, xizmatdoshlarining yordamiga ishongan holda ancha ishonch bilan harakat qiladi, ularning maslahat, istak va tanqidlariga javoban o‘z harakatlarini ancha tanqidiy baholaydi. Rahbarlar umumiy sa‘y-harakatlarni jangovar tayyorgarlik vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishga qaratishlari, umumiy manfaatlarni shakllantirishlari, sog‘lom musobaqa va o‘zaro yordam ruhini rivojlantirishlari kerak. Individual yondashuvni amalga oshirish – har bir xodimning ta‘lim jarayonidagi ma‘naviy va jismoniy imkoniyatlarini yaxshi bilish va ularga har bir xodimning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ta‘sir ko‘rsatish, ularning har biriga bilim, o‘quv va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishning eng qisqa yo‘lini topishlarida ko‘maklashish demakdir. “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy nizomlari”, “Saf tayyorgarligi”, “Harbiy topografiya” fanlarida, odatda, ta‘limning quyidagi metodlari qo‘llaniladi: aytib berish, tushuntirish, ko‘rsatish, mashq qildirish, mustaqil ishlash. Ta‘lim metodining tanlanishi mashg‘ulot mavzusi, maqsadi va mazmuniga hamda ta‘lim oluvchilarning tayyorgarlik darajasiga bog‘liq. Har bir mashg‘ulotda bir qancha metod qo‘llanishi mumkin. Masalan, saf harakatlarini o‘rgatishda ko‘rsatish, tushuntirish va mashq qildirish metodi qo‘llanishi mumkin.

Aytib berish o‘rganilayotgan materialni qisqacha hikoya tarzida bayon etishdir. U Umumharbiy nizomlardagi ilm hamda tartibotlar, saf tayyorgarligidagi mavjud tushunchalar hamda harbiy topografiyaning nazariy masalalarini o‘rganishda ishlatiladi.

Tushuntirish – o‘rganilayotgan hodisalar, jarayonlar, harakatlarning mohiyatini bayon etish. Bu Umumharbiy nizomlar, saf tayyorgarligi, harbiy topografiyaga oid barcha mavzularni o‘qitishda nazariy bilimlar hamda bajariladigan harakatlarni ko‘rsatish bilan uyg‘un holda qo‘llaniladi. Tushuntirishda materialni aniq-ravshan bayon etish, xulosa va ta‘riflarni qat‘iy ifodalash lozim.

Ko‘rsatish ta‘limning eng qulay metodi hisoblanadi. Bunda ta‘lim oluvchilar nimani o‘rganish lozimligini ko‘rgazmali holda ko‘rib turadilar. Saf tayyorgarligi bo‘yicha amaliy mashg‘ulot vaqtida yoki “Harbiy topografiya” fani bo‘yicha xaritalar bilan ishlashdagi qilinadigan namunaviy harakatlar o‘qituvchi tomonidan ko‘rsatilishi lozim. Namunaviy harakatlar dastlab yaxlit holda zarur sur‘atda (tezlikda), so‘ngra sekinlashtirilgan sur‘atda elementlarga bo‘lib hamda har bir harakat va ta‘lim oluvchilar ushbu usulni o‘rganishda yo‘l qo‘yadigan, ko‘p uchraydigan xatolarni qisqacha tushuntirgan holda ko‘rsatiladi. Muhimi – ko‘rsatilayotgan narsa (usul, harakat) ta‘lim oluvchilarga yaxshi ko‘rinib turishi hisoblanadi.

Mashq – o‘rganilayotgan harakatlarni ko‘p marta, maqsadga yo‘naltirilgan holda va ongli ravishda takrorlash orqali ta‘lim oluvchilarda zarur o‘quv va ko‘nikmalar hosil qilinadigan hamda takomillashtiriladigan ta‘lim usuli. Saf tayyorgarligi hamda harbiy topografiya bo‘yicha mashqlar individual va guruh tarkibidagi turlarga bo‘linishi mumkin. Individual mashqlar ta‘lim oluvchilarda alohida bir xodim uchun zarur bo‘ladigan o‘quv va ko‘nikmalarni hosil qilish uchun qo‘llaniladi. Ularga xos jihat shundan iboratki, ayrim ta‘lim oluvchilar o‘qituvchi boshchiligida yoki uning topshirig‘iga ko‘ra mustaqil ravishda ayni bir harakatlarni bajaradilar (masalan, saf amallari yoki topografik xaritalar bilan ishlash). Guruhiy mashqlar ta‘lim oluvchilarni uyg‘unlashtirish uchun jamoa bo‘lib harakat qilish, o‘quv va ko‘nikmalarini hosil qilish maqsadida qo‘llaniladi. Ularga xos jihat shundaki, har bir ta‘lim oluvchi harakatlarni o‘z mutaxassisligi yoki ushbu mashg‘ulotda vaqtincha egallab turgan lavozimiga muvofiq ravishda bajaradi. Masalan, saf tayyorgarligi mashg‘ulotlarida guruhni boshqarish, bo‘linmani saf qo‘shig‘i bilan olib yurish va topografik xarita bilan ishlashda turli lavozimlarda tinglovchilar faoliyatini tashkil etish va hokazo.

Mustaqil ish – tinglovchilar o‘qituvchinng bevosita ishtirokisiz ilgari egallagan bilim, o‘quv va ko‘nikmalarini mustahkamlaydigan yoki yo‘riqnomalar, plakatlari, chizmalar, maketlar, o‘quv quroli va boshqa qo‘llanmalardan foydalangan holda yangi bilim, o‘quv va ko‘nikmalarni egallaydigan usul.

Hulosa o‘rnida aytish mumkinki, yetkazilgan ilmni tushunish ko‘rsatkichlarining pastligi ko‘pincha rahbar ta‘lim oluvchilarning o‘ziga xos jihatlarini aniqlamaganligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ta‘lim jarayonida individual xususiyatlarni, har bir ta‘lim oluvchining shaxsiy xislatlari va moyilliklarini bilish va inobatga olish – rahbarning burchi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. 01.05.2023 yil. Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. Yosh askarlar uchun boshlang‘ich harbiy umumqo‘shin tayyorgarlik bo‘yicha qo‘llanma. – T., 2004.
2. Yuldashev U.Sh., Harbiy topografiya: topografik haritalar, shartli belgilar va ularning mazmuni. O‘quv qo‘llanma. – T., 2015. – 84 b.
3. Tangirberdiev S.K., Zakirov R.S., Shermatov A.F. Harbiy topografiya: O‘quv qo‘llanma. – T., 2005. – 234 b.
4. Бызов Б.Е. Военная топография. – М.: Воениздат, 1986. – 383 б.
5. Справочник по военной топографии / А.М.Говорухин, А.М.Куприн, А.Н.Коваленко. – М., 1980. 24-39 стр.